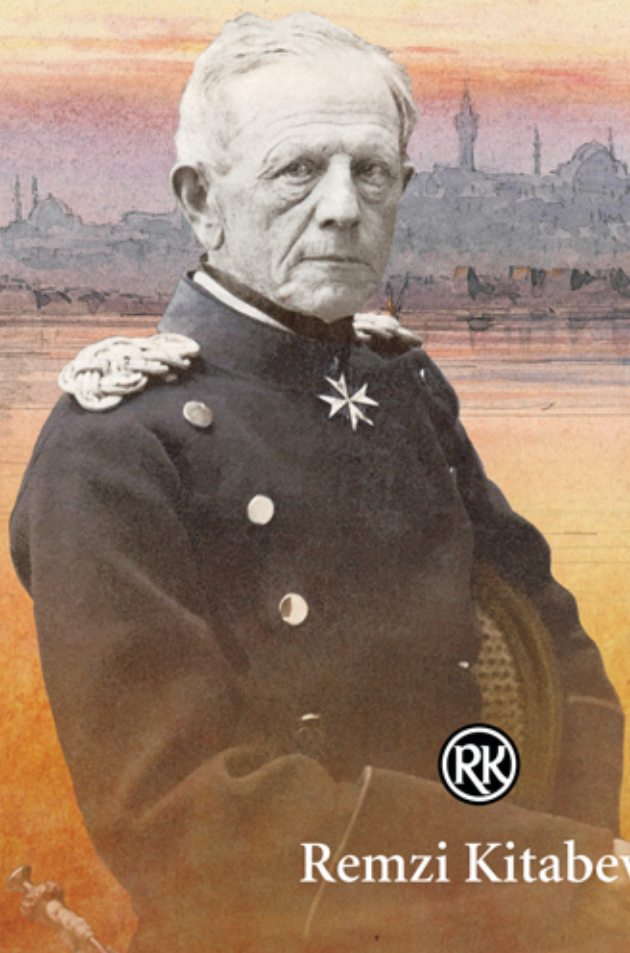

FELDMAREŞAL

HELMUTH VON MOLTKE

Moltke'nin Türkiye Mektupları

Remzi Kitabevi

*Helmuth von Moltke Hassa Alayı'nda teğmen
(kendi çizimi)*

FELDMAREŞAL
HELMUTH VON MOLTKE

*Moltke'nin
Türkiye
Mektupları*

Türkçesi
Hayrullah Örs

Remzi Kitabevi

MOLTKE’NİN TÜRKİYE MEKTUPLARI /
Feldmareşal Helmuth Von Moltke

Remzi Kitabevi, 2015

Her hakkı saklıdır.
Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Editör: Ahmet Örs
Kapak: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-1732-9

BİRİNCİ BASIM: 1969
DÖRDÜNCÜ BASIM: Ağustos 2016

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705
Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Remzi Kitabevi A.Ş. basım tesisleri
100. Yıl Matbaacılar Sitesi, 196, Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 10648

İçindekiler

Çevirmenin Sunuşu	9
Yeni Orsova paşasını ziyaret. Eflak'ta yolculuk	19
Eflak'ta durum. Uzun bir köleliğin izleri. Konsolosluklar. Hükümetin memlekete etkisinin pek az oluşu. Sırbistan'la karşılaşma.....	22
Eflak kızakları. Yerköy, Rusçuk, Tatarlarla seyahat. Şumnu. Türk hamamları. Balkan. Edirne. İstanbul'a varış	27
İstanbul'dan Boğaziçi'ni geçerek Büyükdere'ye yolculuk.....	34
Serasker Paşayı ziyaret	36
Tophane'de gezinti. Sokak yazıcıları. Galata	38
Husrev Paşa	42
Doğuda kadınlar ve esirler	46
Ermeni aile hayatı. Boğaziçi'nde gezinti.....	52
Osmanlı İmparatorluğu'nun 1836 yılında siyasi ve askeri durumu	56
Çanakkale. Aleksandria Troas	63
Padişahın kızının düğünü. Meddah yahut halk masalcısı.....	69
Boğaziçi'nde bahar. Türk diplomatik öğle yemeği	71
Bursa'ya yolculuk.....	73
Çanakkale'ye ikinci yolculuk. Taş gülle ve İonya balıkçı kayığı.....	78
İzmir ve civarı. Türk vapuru	80
Trakya Khersones'i	84
Boğaz, yahut Bosfor'un kuzey kısmı.....	88
Değnek cezası	92
İstanbul'un su yolları.....	93
Kayıklar	99

Yangınlar, evlerin yapı tarzı	102
Mehmet Husrev Paşa'nın düşkünlüğü	105
Beyazıt Camii'nin güvercinleri.	
İstanbul'un köpekleri. Mezarlıklar	107
Padişahın huzuruna kabul.....	111
Veba.....	115
Türkiye'de karantina hakkında.....	121
Padişahın gezisi	125
Büyükdere'deki sakin hayat. Çubuk.....	142
Padişahın huzuruna ikinci defa	
kabul olunuş	146
Galata Kulesi	148
Rumeli, Bulgaristan ve Dobruca'da yolculuk.	
Trajan İstihkâmı.....	151
Troya	160
İstanbul'un eski eserleri. Ayasofya. Hipodrom. Forum	
Constantinum. Direkler ve kiliseler, şehrin surları	164
Samsun'a seyahat. Karadeniz kıyıları. Vapur yolculuğu	183
Amasya. Taş odalar.....	187
Tokat. Sivas	190
Antitoroslar ya da Küçük Asya Yaylası.....	193
Fırat. Keban madeni.....	195
Toros Ordusu'nun umumi karargâhı.....	198
Malatya ve Aksu. Toroslar üzerinden geçit. Maraş	201
Türk Ordugâhı. Fırat'ın orta mecrası. Rumkale.	
Birecik. Urfa	204
Dicle üzerinden Musul'a kadar yolculuk. Araplar.	
Mezopotamya çölünde kervanla sefer	215
Bir Kürt hisarının kuşatılması	233
Kürdistan dağları	244
Kürtlere karşı sefer	247
Türklerin vergi toplayış ve askere alışları	254
Dağlardan atla geçerek dicle'den Fırat'a. Fırat üzerindeki	
akıntılardan geçerek yolculuk. Asbuzu	260
Padişahın gelen haber	274
Doğulu kılığı	275

Asker kaçaqlığı	280
Sûratle ısı değişmesi	282
Konya’da seyahat. Eshabı Kehf. Erciyaş ve Kayseri. Karacehennem. Konya. Kilikya geçitleri. Tomarza piskoposu. Afşar prensi.....	283
Ramazan. Türklerin binicilik oyunları	299
Kış ordugâhı.....	303
Urfa’ya seyahat. Cirit atma. Mağaralar.Nemrut’un Sarayı...	306
Statüko	312
Toros ordusunun toplanması.....	317
Fırat kenarında Eğin’e seyahat.....	321
Suların taşkın olduğu sırada Fırat’tan aşağı keleklerle inmek denemesi	324
Toros ordusunun yola çıkışı	327
Kıtaların Birecik’te toplanması.....	330
Ordugâh	338
Nizip Savaşı	340
İstanbul’a dönüş. Vezirin kabulü. Sultan Abdülmecit’in huzuruna kabul olunuş	358
Sultan II. Mahmut	363
Karadeniz ve Tuna’dan Orsova’ya kadar yolculuk	373

Çevirmenin Sunuşu

Helmuth von Moltke 26 Ekim 1800 tarihinde Meklenburg'un Parchim kasabasında doğdu. 1819 senesinde Danimarka ordusunda subay olmuştu. 1822'de Almanya hizmetine girdi, 1835-1839 yıllarında Türk ordusunda askerî öğretmen ve tahkimat uzmanı olarak çalıştı. 1840'ta Almanya'ya döndü ve az zamanda değerini gösterdi. 1857'de Danimarka ile Prusya arasındaki savaşta genelkurmay başkanıydı ve bu savaş fiilen idare eden oydu. 1870 Alman-Fransız savaşında Alman orduları genelkurmay başkanı olan Moltke, harbin kazanılmasında en büyük etkenlerden biri oldu. Kendisine bu harpte feldmareşallikle kont unvanı verildi. 1888 yılında genelkurmay başkanlığından ayrıldı, fakat ölümine kadar Almanya Millî Savunma Kurulu Başkanlığını muhafaza etti. 1891 senesi 24 Nisanında öldü. Mezarı, 1866'da devletçe kendisine bağlanmış olan Creisenau çiftliğindedir (burası şimdi Polonya topraklarındadır). Prusya-Danimarka, Prusya-Avusturya, Almanya-Fransa savaşlarının dâhi kumandanı von Moltke, özel hayatında son derece alçakgönüllüydü. Az konuşurdu, bu yüzden kendisine suskun feldmareşal derlerdi. Askerî meziyetlerinin yanında geniş bilgisi, kudretli kalemiyle de şöhret kazanmıştı. 1871 yılında, yani Alman-Fransız harbinden bir yıl sonra, Paris'te çıkan *Le Temps* gazetesinde Türkiye mektuplarından bazı parçaların çevirileri ve eserin hulâsası basılmıştı, fakat yazarın adı verilmemişti. Harbin acılarının o kadar taze olmasına rağmen gazetenin yazı işleri müdürü M. Neffzer aşağıdaki yazıyı yayımlamaktan çekinmedi:

“Bu mektupların yazarının adı verilmemiştir, fakat bu bir sır değildir ve bu ad bizler için ayrı bir ilgiye, acı bir ilgiye değer. Bu acıya katlanmamız ve öğrenmemiz lazım. Bu seyahat notları Mareşal Moltke'nin, Fransa'nın bu amansız düşmanınındır! Bizim için en önemli ve en faydalı nokta, zamanımıza pek az benzeyen bir devirde, barışsever ve Prusya'nın bugünkü ihtiraslarından uzak kalmış hükümdarlar zamanında Prusya subaylarının han-

gi kültür ve bilgi seviyesine yükselmiş olduklarının görülmesidir. Moltke, bu mektupları yazdığı zaman ancak yüzbaşı ve olsa olsa bir tabur komutanıydı. Fert olarak müstesna bir yaradılışa sahip olduğunu düşünsek de, mensup olduğu teşkilâtın onun bütün yeteneklerini ahenkli bir tarzda geliştirmesinde esas etken olduğunu kabul etmemiz lazımdır.”

Yüzbaşı Moltke'nin 1853 Ekiminde, Kalisch'te yapılan manevralardan sonra Doğu seyahatine çıktığı zaman, tıpkı İtalya seyahatine çıkan Goethe gibi, görmek ve öğrenmekten başka gayesi yoktu. Hiç de neşeli ve mutlu geçmeyen, kendi dediği gibi “eğitilmemiş, sadece dayak yemiş” olduğu bir çocukluk devresinden sonra, talihin kendisine sağladığı hayat yolundan artık memnun kalabilirdi. “Ben, herhalde orduda, 1822'de hizmete girmiş olan biricik yüzbaşayım” diye yazıyordu. Artık eski hulyasını gerçekleştirebilir, önce 1831, daha sonra 1833'te tasarlamış olduğu seyahate çıkabilirdi. Yolculuk planını daha da genişletmeyi, İstanbul ve Atina üzerinden İtalya'ya gitmeyi düşünüyordu. Gelecekteki feld-mareşal, seyahati çok severdi, hatta yalnız seyahat planları kurmak bile ona büyük bir zevk verirdi. Hemen hemen bütün Almanlarda olduğu gibi, onda da Güney memleketlerinin mavi göklerine büyük bir özlem vardı. Daha sonraki yazılarından birinde: “Üstünde mavi göğü olmadıktan sonra bütün manzaralar kaç para eder?” demişti.

30 Kasım 1835'te Yüzbaşı Moltke, Bükreş, Rusçuk ve Edirne üzerinden yaptığı çok çetin bir yolculuktan sonra İstanbul'a vardı. O sırada, (1808'den beri) memleketini her bakımdan zamanının gereklerine uydurmak isteyen Sultan II. Mahmut padişahı. Birkaç yıl önce, 1826'da, artık işe yaramaz hale gelmiş olan yeniçerileri ortadan kaldırmış, yerine Avrupa usulleriyle yetiştirilmiş bir ordu kurmaya teşebbüs etmişti. Prusyalı yüzbaşı hiç düşünmediği, hatta başlangıçta istemediği halde, serasker ve nüfuz sahibi bir adam olan Mehmet Husrev Paşa tarafından Türkiye'de alıkonuldu. Aynı zamanda hizmete alınmış olan Prusya subaylarından von Bincke'nin dediği gibi: “Husrev Paşa, harp ilminin her alanında iyi yetişmiş subaylarla, o zamana kadar nizam-ı cedidi kurmada kendisine yardımcı olan aşağı tabakadan maceracılar arasındaki farkı görüyordu”.

Türk hükümeti hemen Prusya'dan Moltke'yi, askerî öğretmen olarak istedi ve böylece Moltke kısa zaman için ayrılmış olduğu vatanını ancak dört sene sonra, 1839 yılı sonunda görebildi. Bu sürenin ilk iki yıl dört ayını İstanbul'da, nizamiye askerini yetiştirmek ve harita almakla geçir-

di. Bu arada kısa veya uzun süren memuriyetlerle Çanakkale, Bulgaristan, Dobruca ve Tuna boyuna gitmiş, İzmir'e de kısa bir seyahat yapmıştır. 1838'de Anadolu'yu boydan boya geçerek Toros ordusuna katılma emrini aldı. Orada, Prusyalı istihkâm yüzbaşısı von Mühlbach'la birlikte Müşir Hafız Paşa'nın müşaviri olarak çalışacaktı. Moltke bir sene üç ay kadar zaman Fırat ve Dicle havzasından hemen hemen hiç ayrılmadı. O vakte kadar âdetâ meçhul olan bu bölgenin haritalarını düzeltti, Garzan askerî harekâtında bulundu, nihayet Nizip meydan savaşına katıldı. Eğer Hafız Mehmet Paşa, Moltke'nin ve öteki Prusya subaylarının tavsiyelerini dinlemiş olsaydı bu savaş belki kazanılabilirdi.

Moltke ayarında bir insanın bir görevi üzerine aldıktan sonra bunu, sanki kendi vatanı için yapıyormuş gibi benimseyeceğinde şüphe yoktur. Arkadaşlarından von Bincke, Nizip muharebesinden sonra bir dostuna şöyle yazmıştı: "Moltke her durumda korkusuz ve kusursuz bir şövalye gibi; temkinli, faal, üstün zekâlı bir kurmay subay olarak hareket etti. Hasta, hemen hemen yataktan kalkamayacak haldeyken bile bulunması gereken yerlerden ayrılmadı... Herkes onu çok sayıyor".

Moltke, 3 Kasım 1838 tarihli mektubunda şöyle diyor: "Elde bu kadar önemli bir vazife varken hasta olmaya vakit yok." Bütün eserde Moltke'nin yabancı bir memlekette ve yabancı bir millet içinde, ne kadar büyük bir gayretle, lisandan tutun da karışık siyasî duruma kadar her şeyi öğrenmek ve benimsemek için uğraştığı görülür. Buna rağmen Moltke'nin Türkçeyi pek mükemmel öğrenmemiş olduğu, eserdeki Türkçe sözlerden ve bazı özel isimlerin yazılış tarzlarıyla ara sıra onlara verdiği manalardan anlaşılmaktadır. Biz tercüme sırasında, Türkiye'ye ait yer ve insan isimlerini onun yazışına göre değil –bazen hayli arayarak– doğru imlâlarıyla yazdık.

Bu kitap, birkaç çeşit yazı birleştirilerek meydana getirilmiştir: Büyük bir kısmı Moltke'nin sahiden ailesine göndermiş olduğu mektuplardır. Bunlardan ilk bir buçuk seneninkilerinden çoğu annesine yazdıklarıdır. 6, 9, 13, 14, 17, 21, 22, 26 numaralıların böyle olduğu muhakkaktır. 27 Mayıs 1837'de annesi öldükten sonra Moltke'nin, mektuplarını babasına gönderdiği anlaşılmaktadır. Nizip savaşından sonraki mektubu bunlardan biridir. Fakat bu mektuplar aynı zamanda bütün soyu sopolu içindi; elden ele geziyor, hepsi tarafından okunuyordu.

Anadolu'dan gönderdiği mektuplardan bazıları kendisi gibi Türkiye hizmetlerinde bulunan arkadaşlarına yazılmıştır: Mesela 12 Nisan

1838 tarihli *Fisher'e, Malatya kışlık ordugâhından ve Birecik'ten gönderdikleri, von Bincke'yedir*. Mektupların asıllarıyla kitabın karşılaştırılması bunların, üzerlerinde hiçbir düzeltmeye lüzum göstermeyecek kadar, mükemmel bir tarzda kaleme alındıklarını ve Moltke'nin sonradan hiçbir değişiklik yapmadığını göstermiştir. O zamanlar Türkiye'den Almanya'ya bir mektubun gitmesi çok uzun sürerdi. Normal olarak Berlin'den İstanbul'a bir mektup 18 günde varabiliyordu, sefer sırasında Malatya veya Diyarbakır'a Berlin'den cevap gelmesi 40-50 günü buluyordu. Böyle uzun zamanda ele geçecek mektuplara da şimdikinden daha fazla itina gösterilmesi tabî idi.

Kitaptaki parçalara dikkat edilecek olursa bazılarının bir aile ya da dost mektubuna pek benzemeyen karakterde olduğu görülür. Meselâ 2 numaralı mektupta Eflak'ın hali. No. 10'da Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî ve askerî durumu, No. 27'de Türkiye'de karantina, No. 47'de Türkiye'de vergi ve musadere, No. 57'de statüko, No. 64'te Nizip savaşı anlatılmaktadır. Hiç şüphesiz bunlar Moltke'nin, o sırada Prusya sefiri olarak İstanbul'da bulunan Kont Königsmarck'a ya da Prusya genelkurmay başkanına göndermiş olduğu raporlardan parçalardır.

Nihayet bazı kısımlar da doğrudan doğruya bu kitap için yazılmış benzemektedir. Belki No. 20, Suyolları; No. 33, Troia, ve daha belli olarak Moltke'nin İstanbul'da bulunduğu zamana ait mektupların sonuna konmuş olan No. 34: eski eserlerle, âdeta Türkiye'ye veda yazısı olan No. 66, Sultan Mahmut parçası böyledir. Bu son ikisi, herhalde kitabın bütünlüğünü sağlamak için yazılmış parçalardır ve üzerlerindeki tarihler de sadece mektuplara benzetmek için konmuştur.

Moltke, eserlerinde kendini ön planda göstermekten daima kaçınmıştır, hatta resmî görevinin ne olduğunu bile yazmamıştır.

Dikkate değer noktalardan biri de, dünyanın yuvarlaklığını sırf nezaket icabı kabul etmiş gibi görünen zatın (Mektup No. 66) Hafız Paşa olduğunu bu kitapta bildirmeyişidir. Halbuki bu, hatıralarında açıkça yazılıdır. Moltke'nin, geniş bir kitleye hitap eden bu eserinde Hafız Paşa'nın adını vermeyişini herhalde eski silah arkadaşlığının hatırasına saygı yüzünden olsa gerektir. Esasen bu kitapta Hafız Paşa'yı tenkit eden satırlar pek azdır. Bunları asıl, Moltke'nin hatıralarında buluyoruz.

Moltke, mektuplarını eseri için ana malzeme olarak kullanmış, fakat bunları bir bütün, edebî bir eser haline koymak için tam bir sanatçı gibi çalışmıştır.

* * *

Acaba Moltke, eserinde kaydettiği yakın ve uzak tarihe ait bilgileri nereden edinmişti? O zamanlar Şarka ait seyahatnameler yok denecek kadar azdı; olanlar da işe yarar şeyler değildi. Bu kitabın 1870'teki baskısına önsöz yazan Dr. Gustav Hirschfield, Moltke'ye kaynak olan eserleri uzun zaman aradığını söyler. Ona göre, o sırada Almancada bu alanda en önemli eser olan, Hammer'in İstanbul ve Boğaziçi adlı kitabından Moltke hiç faydalanmamıştır. Kendisinin, Türkiye'ye hareketinden önce, Viyana civarında Döblin'e giderek Hammer'le görüştüğü ve ondan Türkiye hakkında malûmat aldığı düşünülürse bu hal insana büsbütün garip gelmektedir. Belki Moltke, Hammer'in Türkiye hakkındaki fikirlerini gereği kadar tarafsız bulmamıştı. Anlaşılan Moltke en çok, Hammer'den kendisi için bir tavsiye mektubu almış olduğu ve sık sık ziyaretine gittiği, Avusturya sefiri von Stürmer'den faydalanmıştı. Fakat asıl kaynağının, Gibbon'un History of the decline and fall of the Roman Empire adlı eseri olduğu anlaşılmaktadır. Moltke, bu kitabı tercüme etmiş, fakat bu tercüme kaybolmuştur. Ne de olsa bu eserlerden alınmış olan kısımlar kitapta pek az yer tutmaktadır.

Moltke'nin memleketimizde kalmış olması askerî bakımdan büyük bir fayda sağlamamış olabilir; buna karşılık Türkiye mektupları gibi gerek içindeki bilgiler, gerek yazılış tarzı bakımından üstün değerde bir eserin meydana gelmesi gerçekten çok hayırlı olmuştur. Bu kitapta görmesini ve anlatmasını bilen üstün bir insanın kalemiyle çizilmiş nice portreler ve manzaralar buluyoruz. Bunlar arasında İstanbul, Bursa ve İzmir'in tasvirleri, haris ve hilekâr, aynı zamanda zeki ve becerikli Husrev Paşa; cahil, hurafelere inanan, fakat cesur ve fedakâr Hafız Mehmet Paşa; her bakımdan büyük bir hükümdar vasıflarını taşıyan, yalnız ve yardımcısız Sultan Mahmut, hatta Adakale'nin zavallı sürgün Osman Paşası ve bunun gibi çeşit çeşit insanların portreleri ne büyük bir ustalikle çizilmiştir. Husrev Paşa'nın Emirgân'daki yalıısıyla Fırat'ta keklele yolculuk parçaları ne kadar canlı ve güzeldir. O devir vakanüvislerini ve tarihçilerini açınız: Onlarda manzara yoktur, insanlar hep biteviye, silik gölgeler gibidir. Nizip bozgununu vakanüvis Lûtfi Efendi dört beş satır beylik sözle şöyle anlatır:

"Nizip nam mahalde iki tarafın kuvve-i askeriyesi bittekabül kûs-i galebe Mısırlı tarafında çalınmış ve Hafız Paşa ordusunun perişan ve müteferrik olmuş olduğu havadisinin İstanbul'a aksinden evvelce Sultan

Mahmut Han Hazretleri, saray-ı ukbaya rihlet eylemiş bulunduklarından bu haber-i keder-eser mesmu-ı âlileri buyurulmamıştır”.

Halbuki Moltke’de, ta o acı sona kadar bütün dramı adım adım birlikte yaşarız. Tarihimizdeki acı tatlı bin bir olaydan tek biri olan Nizip savaşını bize hem büyük bir asker, hem de kudretli bir yazar olan Moltke anlatmasaydı o devirde hangi dertlerin koca Osmanlı İmparatorluğu’nu, bütün hazırlıklarına rağmen, âsi bir valinin ordusuna karşı koyamayacak hale getirdiğini belki bu kadar açık bir tarzda anlayamayacaktık.

Moltke’nin bazı eleştirmelerini sert bulabiliriz, fakat onun bu sözleri, hikâyelerini ta çocukluğundan beri dinlediği o muhteşem Türk ordusunun yerine, kudretsiz ellerde perişan olmuş bir orduyla karşılaşma yüzünden değil mi? Türk-Rus Harbi adlı eserinde Moltke şöyle der:

“Vaka-i Hayriye’den sonra yeniçerilerin yerine kısa zamanda, aşağı yukarı 48.000 kişilik, Avrupa askeri kıyafetli, Avrupa usullerince talim görmüş ve silahlanmış bir ordu kuruldu. Bu teşkilâtın yeniliği, halkın bunu benimsemeyişi, olayların zorlaması ve zamanın kısalığı bu ıslahatı pek vakitsiz bir hale koydu... Eski Osmanlı ordularının o debdebeli manzarası, silahlarının ihtişamı, o hiçbir şeyden yılmayan şecaatleri ortadan kalkmıştı. Fakat Babıâli’nin o zamana kadar savaşa sürdüğü sayısız kitlere bu yeni ordunun bir üstünlüğü vardı: İtaat ediyordu”.

Hudutları hâlâ Tuna’dan Hint Okyanusuna kadar uzanan bir ülkeyi bu kırk sekiz bin kişi koruyacaktı. Üstelik 1826’da yeniçeri ocağı kaldırıldığı zaman bu ocak esasen ismi var cismi yok denecek hale gelmişti. Bir zorba yüzlerle uydurma şahıs yerine ulûfe ve tayın alıyor, odalarda, yani kışlalarda birkaç ihtiyar ve işe yaramaz adamdan başka kimse bulunmuyordu. Bu yüzden, yeniçeri ocağından nizamiyeye aktarılacak tecrübeli ve değerli asker de hemen hemen bulunamamıştı. Yeni kurulan ve kendisine büyük ümitler bağlanan nizamiye ordusunun henüz talim ve terbiyesi tamamlanmadan 1827’de Navarin’de Osmanlı donanması yakıldı, 1828’de Rus harbi başladı. Daha acemi durumda olan, yeni usulleri bilen subaylardan yoksun ordu bu savaşa girdi. Bunun arkasından Yunanistan’ın istiklâli, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın isyanı çıktı. Mısır ordusu, yani asi bir valinin askerleri, Osmanlı ordusunu Halep ve Konya savaşlarında bozdu, ta Kütahya’ya kadar sürdü, hat-ta öncüleri Kocaeli yarımadasına, İstanbul’un kapılarına kadar varmıştı. Osmanlı devleti en amansız düşmanlarından, Rusya’dan medet umacak hale düşmüştü. İşte Moltke’nin içinde bulunduğu Hafız Paşa ordusu bütün bu felâketlerden artakalmış, perişan, bakımsız, cahiller elinde bir

ordu-ydu. Bu ordu kendi memleketi içinde isyan bastırma vesilesiyle giriştiği hareketlerde ele geçirdiği vatandaşlarını esir olarak satabiliyor veya kullanabiliyordu. İşte yine Lûtfi tarihinden birkaç satır:

“Sene-i sabıkada Sivas müşirliğinde memuriyeti mukarrer olan Çerkez Hafız Paşa kuvve-i vafiye-i askeriye ile merkez-i memuriyetine varmıştı. O vakte kadar ol havalinin ekser mahalleleri taht-ı zabıtaya alınamayarak ahalisi hal-i vahşette idiler. Bunların terbiyelerine bakılmak üzere evvel emirde ceygâh-ı eşkıya olan Sencar dağına varılarak havene-i yezidiye ile olunan muharebe seby ü istirkak (köle ve cariye olarak esir etme) olunan bin beş yüz kadar nüfus ve birtakım emval ve eşya beyn-el-asakir iğtinam ve taksim kılınmış...”

Talim görmemiş, eline silahı ilk defa alan zavallıdan “zararı yok babam, vurur o!” diye rasgele ateş etmekten başka ne beklenebilirdi? Moltke, Türkiye’de büyük Türk ordusunun hiç değilse kalıntılarını görebileceğini ummuş, fakat bundan eser bulamamıştı. Bir devir, uzun bir can çekişmeden sonra ölmüş, yenisiyse henüz başlayamamıştı.

Moltke’nin yanıldığı birçok noktalar vardır, fakat bunların maksatlı olarak yazdığı iddia edilemez. Çünkü en çok kızması, aleyhinde en çok atıp tutması beklenen Hafız Paşa’yı bile kötülemek istemediğini görmekteyiz. Dinî taassubu olmadığını da İznik camiini anlatan satırları pek güzel göstermektedir. Bu sebeple Moltke’de garezkârlık ve hakikatleri bilerek değiştirmek gibi şeyler aramamalıdır. Hatalarının kaynakları bir yandan başvurduğu eserler, öte yandan – özellikle başlangıçtaki dil bilmezliği olsa gerektir.

Moltke’nin Türkiye’de bulunduğu sıralarda eskiçağlara ait bilgiler henüz kutsal kitaplarda yazılı olanlarla Yunan ve Latin metinlerinden öğrenilenlerden ibaretti. Eski Mısır yazısı okunalı henüz pek az zaman olmuştu. Klasik çağ eserlerinden başkasına kimse önem vermiyordu. Bu halin pek yakın zamanlara kadar sürdüğünü düşünürsek Moltke’yi bu bakımdan kinayamayız. O da zamanındakilerin hepsi gibi Yunan-Roma eserlerine hayrandır. Meselâ Aleksandria Troas’ı anlatırken, bura-nın taşlarıyla İstanbul’un en büyük camilerinden birinin inşa edilmiş olduğu gibi, biraz düşünse kendisinin de güleceği, bir iddiayı kitabına geçirir. Gerçi pek yakın zamanlara kadar harabeler her memlekette taş ocağı olarak kullanılmıştır ve bunun en güzel örneği Roma’dır. Eski eserleri koruma düşüncesi ancak XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Moltke’nin bir notundan, bahis konusu olan binanın Sultan Ahmet Camii olduğu anlaşılmaktadır. Böyle muazzam bir binanın bütün taşları-

nın ta Çanakkale'den, hem de o zamanki taşıtlarla getirilemeyeceğinden vazgeçelim, bu camiin de İstanbul civarında çıkan kefeki taşından yapılmış olduğunu herkes görebilir. Tekrar edelim ki her memlekette ta son yüzyıla kadar âdet olduğu üzere, harabelerden özellikle mermer ya da başka değerli taş direkler getirtmek bizde de olağan şeylerdendi, fakat bu, pek az sayıda parçalara inhisar etmişti.

Eserde âyet ve hadis diye yazılan, çoğu garip sözlere gelince, bunları Moltke'nin uydurmuş olmasına ihtimal vermiyoruz. Kendisi memleketimizde cahil insanlarla dūşıp kalkmış, öğrendiklerinin çoğunu onlardan öğrenmiştir; bu uydurmaların da aynı kaynaklardan öğrenilmiş olduğu tahmin olunabilir.

Böyle birkaç yer bir yana bırakılırsa, Türkiye gibi o devirde, hele karantina yüzünden, pek az gezginin uğradığı, bu sebeple de hakkında pek az eser bulunan bir memleketi genç bir subayın bu kadar iyi tanıyabilmesi takdire değer. Moltke bunu, geniş bilgisi ve kültürü kadar kuvetli zekâsı ve müstesna kabiliyeti sayesinde başarmıştır.

Moltke'nin mektuplarından hoşumuza gidecek kısımlar birçok defa dilimize çevrilmiştir. Halbuki bir eseri bütünüyle tanımak lazımdır. Hele böyle yüzyıldan daha önce yazılmış ve o zamandan beri milyonlarca insanın okumuş olduğu bir kitabı bizim tam olarak tanımamamız hata olur. Onun için eserde en küçük bir kısaltma bile yapmadık.

Kitapta sık sık bahsi geçtiği için o sıralardaki hastalık salgınları hakkında da birkaç söz söylemek istiyoruz:

Moltke'nin Türkiye'de bulunduğu sırada henüz hastalık mikropları bilinmiyordu. Pastör ancak 1867 yılında, ipek böceklerine gelen bir hastalığın mikrobunu bularak bu alanda ilk adımı attı. Ondan önce salgınların neden ileri geldiği bilinmemekteydi, sadece temasın tehlikeli olduğu denemeye anlaşılmıştı. Onun için, Moltke'nin kısmen anlattığı acayip, sözde çarelere başvuruluyordu. Kolerayı defetmek için top atıldığı bile vardı. Salgınların adları da bir şey ifade etmiyordu. Bazen aynı hastalığın yedi sekiz ismi vardı. Moltke'nin memleketine dönerken geçirdiği Moldava humması da kolera olsa gerektir.

Moltke, Malatya'da ordunun hastalıktan büyük zayıat vermesini, askerlerin dayanıksızlığına yoruyor ve "Su iyi, yemek iyi ve bol, yorgunluk az, şu halde tek sebep budur!" diye düşünüyor. Halbuki Napolyon'un 1799'da Suriye'ye hücumunda askerlerinin çoğu hastalıktan, belki de zehirli sitmadan kırılmıştı. Amerika kurtuluş savaşında 187.000 asker dizanteriye tutulmuş, bunlardan binlercesi ölmüştü. Lekeli hummaya ge-

lince, bunun halk dilinde bir adı da ordubozan'dır. Şu halde Hafız Paşa ordusunu kırıp geçiren kimbilir hangi mikroptu?

Sözüümüze son vermeden önce, Moltke'den, hem de artık dünyanın dört bucağında adı duyulmuş bir mareşal olduğu devirde, vakanüvis Lûtfi Efendinin nasıl bahsettiğini okuyalım:

"Hafız Paşa maiyetine Prusyalı birkaç nefer zabıt gönderildiği misillû Konya'da Ali Paşa'ya dahi Adana civarında istihkâmat inşası için mühendisler izam olundu."

Hayrullah Örs

Feldmareşal Helmuth von Moltke 1800 yılında Almanya'da doğdu; eski bir aristokrat aileye mensuptu. 1836-1939 yılları arasında gezmek için geldiği Türkiye'de askeri uzman ve danışman olarak kaldı. Başta İstanbul ve Boğaziçi olmak üzere birçok yerin haritasını yaptı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok yerini gezdi, doğu illerinde küçük askeri hareketlere katıldı; Mısır ordusuyla Nizip'te yapılan ve bozgunla sonuçlanan savaşta aktif rol aldı, ama bütün çabalarına rağmen sonucu önleyemedi. 1858-1888 yılları arasında Prusya devleti genelkurmay başkanlığına atandı.

1891'de Berlin'de ölen Moltke, alışlagelmiş komutan tiplerinden fazla, bir bilgine benzerdi; çok az konuşur, gözlemlerinde yanılmaz ve bunları arı bir dile yansıttı.

Özgün adıyla *Türkiye'deki Olaylar ve Durum Üzerine Mektuplar* olan bu eser, Moltke'nin aile ve dostlarına Türkiye'den yolladığı mektupların bir araya toplanmasıyla meydana gelmiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili, gözleme dayanılarak yazılmış yansız ve seçkin bir eserdir.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-1732-9

9 789751 417329